

MASONAS

Slėpiningų masonų ložių aidas į Lietuvą atsklido iš tolimos Europos, suskatusios XVIII a. pradžioje tobulinti žmogaus prigimtį ir padaryti jį naudingą visuomenei. Ložių brolius įkvėpė viduramžiais veikusios laisvųjų mūrinių, samdytų statyti bažnyčias, bendrijos tradicijos, ceremonijos ir simboliai, pabrėžiantys siektinų idealų ypatingumą. Simbolinės Saliamono šventyklos statymas Žemėje rėmėsi taikos, vienybės, brolybės ir lygybės principais. Masonų ideologijoje krikščioniškos vertybės – tikėjimas, dorovingas gyvenimas, artimo meilė – jungėsi su socialine ir religine tolerancija, plačiai suvokta filantropija, savitarpio pagalba, įsipareigojimu plėtoti visuomenei naudingą veiklą, mokslo ir švietimo sklaida. Masonų draugijos įgavo tarptautinį pobūdį ir kosmopolitinę dvasią, patraukė įtakingus ir aktyvius visuomenės sluoksnius – nuo valstybių valdovų ir aristokratų iki pramonininkų, prekybininkų ir amatininkų, telkė stipriausias mokslo, švietimo ir kultūros pajėgas¹. Tačiau masonų ceremonias ir simboliai, siekiant apsaugoti nuo profanavimo*, laikyti griežta paslaptimi. Teatralizuotas narių įvesdinimas į ložę, atpažinimo ženklų naudojimas, draugijos tikslų atskleidimo pakopiškumas, griežtas taisyklių laikymasis, priesaika saugoti paslaptis lėmė tai, kad draugijos slaptumas neišvengiamai darė poveikį jos nariams – vertė besąlygiškai paklusti taisyklėmis, simboliais ir priesaikomis susaistytam, bet savanoriškam susitarimui.

Vakarų Europoje pirmosios masonų ložės įsisteigė Londone 1717 m. LDK teritorijoje masonų atsirado gerokai vėliau. Galbūt jų pradžia siekė 1770 m., kai Mogiliave įsisteigė ložė „Du ereliai“², bet ji buvo susijusi su Rusijos masonais. Tad lenkų istoriografija linkusi LDK laisvųjų mūrinių atsiradimo data laikyti 1776 m., kai simbolines Šv. Jono Krikštytojo ložės sujungė Lenkijos ir Lietuvos Didieji Rytai, 1784 m. patvirtinę savo statutą. Jos veikė pagal škotiškąjį ritualą. Dėl Respublikos padalijimų ložės nutraukė veiklą 1794 m. – mat Jekaterina II jas tiesiog uždraudė. Jos nesėkmingai bandė atsikurti 1812–1813 m., tačiau tikroju Lietuvos masonų renesansu laikomi 1816–1821 m., kai po Vienos kongreso iš Vakarų Europos padvelkė nauji vėjai, o Rusijos imperatorius linko pasiduoti iš jos sklindančiai liberalizmo dvasiai³.

1816–1818 m. susiklostė visa Lietuvos Rytų struktūra. Veikė kapitulinės provincijos ložės: Vilniuje – „Doskonała Jedność“ (Tobuloji vienybė), Minske – „Góra Tabor“ (Taboro kalnas), Nesvyžiuje – „Świątynia Pokoju“ (Taikos šventovė), dar viena veikė Voluinėje. Išsiplėtojo simbolinių ložių tinklas. Jų būtinai buvo gubernijų centruose, bet taip pat ir provincijoje, kur buvo stambesnių bajorų valdų arba kur siekė ambicingų žmonių asmeniniai ryšiai. Vilnius, Gardinas, Minskas, Naugardukas, Nesvyžius, Raseiniai, Sluckas ir Šklovas turėjo 14 simbolinių ložių, be to, Lietuvos Rytams dar priklausė ložė Balstogėje ir keturios ložės Voluinėje (Dubnas, Rafalovas ir Žytomyras). Daugiausiai – net keturias simbolines ložes – turėjo Vilnius. Jų pavadinimai gerai žinomi, bet čia pakartosime: „Gorliwy Litwin“ (Uolusis lietuvis), „Zum Guten Hirten“ (Gerasis ganytojas), turėjusios savo pirmtakes XVIII a., taip pat naujos – „Szkoła Sokratesa“ (Sokrato mokykla) ir „Orzeł Słowiański“ (Slavų erelis), kurioje rinkosi rusų karininkai ir valdininkai. Vilniuje taip pat veikė žemesnioji ir aukštesnioji kapitulinės ložės, teikusios IV–VII laipsnio kavalierių laipsnius.

Masonų draugija buvo tokia populiari, kad vietos elitas laikė didele garbe jai priklausyti. Ignotas

¹ Žr., pvz., U. im Hof, *Švietimo epochos Europa*, Vilnius, 1996, p. 119–124.

* Profanavimas – pagarbos vertybų dalykų niekinimas ir žeminimas. (Red.)

² В. Швед, *Масонскія ложы на землях Беларусі (канец XVIII–першая чвэрць XIX ст.). Вольных муляры ў беларускай історыі. Конец XVIII–початок XXст.*, Вильня, 2005, p. 37.

³ Plačiau žr.: T. Bairašauskaitė, *Masonai Lietuvoje 1816–1822 m.: atsikūrimas ir veikla. Lietuvos istorijos metraštis*. 2003 metai, 2, Vilnius, 2005. p. 43–64.

Chodzka *Obrazy litewskie (Lietuviški vaizdeliai)* ironizavo, kad nebuvo visuomenės sluoksnio, išskyrus žydus (žinoma, ir valstiečius), kurio iškilnesni atstovai nesiektų įsilieti į masonų gretas. Jo manymu, visą jų veiklą gaubė viduramžių tamsa, mistika ir tuščia iliuzija, kad tik jiems pasiekiamas žinojimas, kas yra laimė ir išmintis, sustiprintas šiurpios priesaikos („kas išduos paslaptį, tas mirs“). Beje, jų veikla – tai jokia paslaptis, nes kaip jie tikėjosi likti nepastebėti, jeigu buvo galima nesunkiai įsigyti knygų su masonų apeigų ir „brolių“ atpažinimo ženklų aprašymu. O juk krikščionybė daug aiškiau rodo tą patį kelią į dvasinį atgimimą⁴. Taigi, anot šio gavendų meistro, taip pat neatsispyrusio pagundai tapti masonu, nors netrukus draugiją paliko, masonystė daugumai buvo ne pašaukimas, bet veikiau mados reikalas.

Römerio (Riomerio) vyresnieji kolegos, vis dar saugoję buvusios valstybės atminimą, negalėję pamiršti to, ko neteko, masonystę vertino kiek kitaip. Jiems ji buvo viltis, kad ne viskas prarasta, kad po patirtų „įžeidimų, bauginimų, kliūčių“ (aišku, čia turėjo galvoje valstybės padalijimus) kančių ir pažeminimų, po priverstinio neveiklumo gali grįžti savigarba ir orumas, o masonų draugija taps tikru išsigelbėjimu visuomenei, nes tik ji geba skleisti „šviesą ir žmoniškumą“, tik ji galinti padaryti žmoniją laimingą. Tokias mintis išsakė patyręs masonas Bernardas Penčkovskis, kai viename „Uoliojo lietuvio“ susibūrimo siūlė pagerbti Vilniaus kapitulos kanauninką prelatą M. Dluskj, tiek daug nuveikusį atkuriant Lietuvoje masonų ložes, ir pakabinti ložėje jo portretą⁵.

Vis dėlto tai buvo puikūs laikai! Masonų draugija į svaiginantį žaidimą įtraukė geriausius ir garsiausius Lietuvos visuomenės atstovus. Ložėse „dirbo“, t. y. dvasiškai tobulėjo, Vilniaus universiteto profesoriai ir akademinės aplinkos žmonės, valdininkai, savivaldos pareigūnai, teisėjai, žemvaldžiai, karininkai, medikai, pirkliai, leidėjai, mokytojai, aktoriai, muzikai, architektai, dailininkai ir net kunigai. Visi jie pateko į ložes, patyrę gana griežtą patikrinimo procedūrą (masonai neįsileido žmonių, nusizengusių moralės normoms, nemokėjusių laikyti liežuviu už dantų) ir įvesdinimo ceremoniją. Vilniaus ložės rinkosi beveik kas savaitę, taigi mieste nuolat sklindė masonų idėjų dvasia. Jos buvo abstrakčios, skirtingai suprantamos, tačiau kilnios: siekė kurti taurių, garbingų ir laimingų žmonių visuomenę. Šio sunkaus uždavinio galėjo imtis tik pasirengusieji, išsiugdę septynias masonų dorybes: pasitikėjimą, nuoširdumą, romų būdą, nuolankumą, narsumą, tylėjimą ir labdarumą. Reikėjo skirti laiko saviuoklai, atlikti privalomus „darbus“, siekti įveikti mokinio, pameistrio bei meistro pakopas, o tobulėjantiems buvo suteikiami kavalierių laipsniai. Tiesa, Lietuvos masonams buvo pasiekiamas tik septintasis Rožės kryžiaus kavalieriaus laipsnis, o pasaulio likimas galėjo būti patikėtas tik tobuliausiems – 33-ojo laipsnio Kadošo kavalieriams. Bet ir pirmieji žingsniai reiškė labai daug: masonai puoselėjo „karališkąjį meną“, jautėsi kilnūs, svarbūs, dvasingi ir mylintys visą pasaulį, dėjo pastangas perprasti masonų idėjas, rengė joms skirtas paskaitas, iškilmingai minėjo draugijai svarbias datas, muzikavo ir deklamavo, rengė vaišes, finansiškai rėmė mokslą, literatūrą ir meną, dosniai dalijo labdarai surinktas lėšas. Nors ir bandė veltis į politiką, tai darė labai atsargiai. Žodžiu, masonai kūrė krašte ypatingą, pakilią ir svaiginančią atmosferą. Tomas Žanas, sukūręs proginį eilėraštį M. J. Römerio garbei, apie masonus rašė:

Brolystės jausmas prikėlė aukso amžių,
Taikos ir laisvės teka tyros upės,
Ką širdys jaučia, tą išsako lūpos, veiduos ramybė,
Sieloj švelnus grožis, santarvė darbuos.
Mus lydi išmintis, vadovų įžvalgumas, apeigų rimtumas,
Įvykių pastovumas, veiksmų tvirtumas ir drąsa.⁶

⁴ *Pisma Ignacego Chodźki*. Tom II. *Obrazy litewskie*. Seria IV–VI, wydanie nowe, Wilno, 1880, p. 456.

⁵ Księga budownicza „Gorliwego Litwina“ w stopniu uczniów, VUB RS, f. 4, A 747, lapai nenumeruoti, 5816 08 02 (1816 m. spalio 2 d.) įrašas. Visos datos pagal masonų tradiciją skyrėsi nuo tuo metu naudojamo Julijaus kalendoriaus 4000 metų ir dviem mėnesiais.

⁶ Tu w braterskim uczuciu złote kwitną wieki / Pokoju i swobody czyste płyną rzeki / Serce na ustach mieszka, na czole pogoda / Słodycz i piękność w duszy, w pracowaniu zgoda / Mądrość, przezorność w sterze, w obrzędach powaga / Stałość w przygodach, w czynach siła i odwaga. S. Załęski, *O masonii w Polsce od roku 1738 do 1822. Na źródłach wyłącznie masonskich*, wyd. 2-gie, Kraków, 1908, cz. I, p. 178.

Akivaizdu, kad visuomeniškai angažuotas ir viešas žmogus, o toks buvo M. J. Römeris, negalėjo likti nuošalyje. Dar nepriklausė draugijai, o jau sutiko išnuomoti patalpas savo name Savičiaus gatvėje (dab. Bokšto g. 10) ir leido architektui Jozephui Poussier (Žozefui Pusjė) pritaikyti jas masonų poreikiams. Sąlygas suderėjo 1816 m. spalio pradžioje, to paties mėnesio pabaigoje Vilniaus masonai jau turėjo visiškai įrengtą salę ir tris kambarius, suformuotus išgriovus septynių kambarių sienas Römerio namo viršutiniame aukšte. Nuomos sutartį pasirašė trejiems metams už 270 sidabrinių rublių metinį mokestį. Vieta buvo itin patogi: patalpos iš vidinio kiemo pusės ir atskiras įėjimas leido išvengti pašalinių smalsumo⁷. J. Poussier salės interjerą įrengė laikydamasis laisvųjų mūrininkų standartų. Čia vyravo žydra spalva, o tai reiškė, kad paisyta mokinio ir pameistrio ložei keliamų reikalavimų. Meistrų ložei buvo privaloma juoda spalva ir žmogaus mirtingumą primenanti simbolika. Tačiau atskira meistrų salė pasirodė per didelė prabanga, todėl posėdžiaujant meistrams ir kavalieriams naudotos paslankios dekoracijos, kurias nutapė Jono Rustemo mokinys Juozapas Glovackis.

Čia buvo visos dekoracijos, tinkančios masonų teatrui. Dvi paaukuotos medinės kolonos, pažymėtos raide „J“ (*Jakin*, mokinių kolona) ir „B“ (*Booz*, pameistrių kolona), altorius ir baltas ekranas, žymintis simbolinius Rytus. Ekraną, lubas, sienas ir grindis išmargino masonų simboliais. Tai buvo saulė, mėnulis ir žvaigždės, tarp jų – šešiakampė Saliamono žvaigždė, skriestuvai ir kampainis, žmonių griaučiai ir kaukolės, įspėjantis užrašas *Memento mori*. Visi kambariai turėjo savus pavadinimus: „Prarastų žingsnių“, „Apmąstymų“ ir „Pasauliečių“, turėjo specialiąją paskirtį – juose laukė svečiai ir į ložę įvesdinami pasauliečiai. Salėje ir kambariuose laikyta daugybė daiktų, skirtų darbams bei apeigoms, tarp jų – Šventasis Raštas (Senasis ir Naujasis Testamentai), smėlio laikrodis, pareigūnų plaktukai ir lazdos, juodi apsiaustai, plačiabrylės skrybėlės, akių raiščiai ir kaukės, prijuostės, papuošalai ir įrankiai. Be to, nė vienas masonas neapsiėjo be špagų, tik jas reikėjo segėti einant į „dirbtuvę“. 1816 m. spalio 28 d. „dirbtuvė“ rinkosi jau naujai įrengtoje salėje ir garsiais plojimais dėkojo architektui už „naują šventovę, visiškai atitinkančią jos paskirtį“⁸.

Šiose patalpose iki pat ložių uždarymo 1821 m. rinkosi visos Vilniaus masonų ložės ir žemesnioji kapitula „Czciele Cnoty“ (Dorybės garbintojai), todėl čia pat dar stovėjo arba kabėjo Rusijos imperatoriaus Aleksandro I bei katedros meistrų atvaizdai: imperatoriaus ir „Gerojo ganytojo“ katedros meistro Gotfrido Ernesto Grodeko gipsiniai biustai, nežinomo dailininko tapytas „Sokrato mokyklos“ katedros meistro Jono Chodzko portretas ir „Uoliojo lietuvio“ katedros meistro – Vilniaus katedros prelado M. Dlusko portretas, kurį nutapė J. Rustemas⁹.

Ko gero, nėra svarbu, kas pasiūlė priimti Mykolą Juozapą į masonų gretas, mat visiems buvo aišku, kad jam, prigludusiam ložės po savo stogu, rekomendacijų nereikėjo, nors pagal draugijos statutą formaliai jos buvo reikalingos. Jam buvo padaryta dar viena išimtis, bet dėl sveikatos būklės. Jį seniai vargino klausos sutrikimas ir tai palaikyta rimta kliūtimi dalyvauti įvesdinimo ceremonijoje – juk kaip jis galėtų atsakyti į apeigų klausimus, jeigu silpnai girdėjo. 1816 m. spalio 16 d. „Uoliojo lietuvio“ ložėje J. Rustemas pasiūlė valstybės tarėjui „pasauliečiui“ M. J. Römeriui suteikti mokinio laipsnį atvirai, be jokių apeigų. Ložės nariai taip ir nutarė, tačiau pažymėjo, kad daroma didelė išimtis, kuri negali būti taikoma jokiam kitam asmeniui, nebent jį vargintų klausos sutrikimas. Viešoji nuomonė Römeriui taip pat buvo itin palanki, todėl ložė vienu balsu nutarė netaikyti jam slapto tyrimo, kai ložės paskirtieji asmenys aiškinosi kandidato į mokinius gyvenimo būdą, moralines nuostatas, elgesį

⁷ Księga budownicza, VUB RS, f. 4, A 747, 5816 08 02 (1816 m. spalio 2 d.) įrašas; Deski rachunkowe „Gorliwego Litwina“, ten pat, A 744, dok. Nr. 2.

⁸ Ten pat, dok. Nr. 31, 53; Księga budownicza, ten pat, A 747, 5816 08 28 (1816 m. spalio 28 d. įrašas); Księga budownicza dla wpisywania prac urzędników loży „Gorliwy Litwin“, ten pat, A 466, 5818 09 04 (1819 m. lapkričio 4 d.) įrašas. Księga budownicza prac „Gorliwego Litwina“ w stopniu ucznia 1818–1821, ten pat, A 468, p. 246; W. Zahorski, Przyczynek do dziejów wileńskiej loży masonskiej „Gorliwy Litwin“. *Litwa i Ruś*, 1912, t. 1, z. 1–2, p. 148–149.

⁹ Księga budownicza prac w stopniu I-ym „Szkoły Sokratesa“, VUB RS, f. 4, A 469, l. 8–9, Deski rachunkowe, ten pat, A 744, dok. Nr. 18.

ir asmeninius ryšius¹⁰. Lapkričio 4 d. jis buvo įvesdintas į ložę susisiekimo būdu, t. y. nepatyrė simbolinių išbandymų, tik išklausė mokinio katekizmą, prisiekė ir užėmė mokiniams skirtą vietą. Tą pačią dieną į draugijos gretas įsiliejo, bet jau atliekant apeigas (įveikė septynias simbolines kliūtis, reiškiančias septynias nuodėmes, išmoko dirbti su netašytu akmeniu, mokinio ženklus ir prisilietimus), lenkų kariuomenės leitenantas R. Klečkovskis, Vilniaus gubernijos Vyriausiojo teismo 11 departamento posėdininkas V. Maleckis, Juozapas Mirskis ir Motiejus Zavadskis. Visi jie buvo jauni žmonės, Mykolas Juozapas buvo amžiumi vyriausias, ėjo trisdešimt septintuosius metus¹¹.

Kad mokinys taptų pameistriu, reikėjo devynis kartus dalyvauti ložės posėdžiuose, meistrų – 27 kartus. Dažnai išvykstantiems iš miesto pasaulietiniais reikalais buvo leista pusę „darbų“ atlikti svetimose ložėse, bet juos reikėjo paliudyti sekretoriaus išduotu sertifikatu, kitą pusę – apmokėti piniginiiais aukojimais¹². Masonai, pasitarnavę draugijos labui ir dosniai ją rėmę finansiškai, galėjo pakilti į aukštesnę pakopą neatlikę visų privalomų „darbų“¹³. Lietuvos ložės skubėjo naujokams suteikti aukštesnius laipsnius, mat intensyviai didino narių skaičių, todėl trūko pameistrių ir meistrų. Lapkričio 26, t. y. praėjus vos trims savaitėms nuo įžengimo į ložę, pameistrių „dirbtuvė“ jau balsavo už tai, kad į pameistrius, be kitų, kurių neminėsime, būtų paaukštinti R. Klečkovskis, V. Maleckis, M. Zavadskis; gruodžio 30 d. balsavo už M. J. Römerį. Jau kitą dieną jis buvo pakeltas į pameistrius, bet šį kartą atliekant visas apeigas¹⁴. „Uoliojo lietuvių mūrininkų knyga“, pasaulietiška tariant, ložės protokolai, rodo, kad ložėje jis lankėsi nereguliariai, visų privalomųjų „darbų“ neatliko, bet, matyt, buvo ložei dosnus, kaip ir kiti „broliai“, rėmė ją finansiškai. Meistrų Römeris taip pat tapo greitai, 1817 m. balandžio 18 d. Taigi nuo tapimo pameistriu buvo praėję vos penki mėnesiai, bet tą dieną posėdžiavę 18 meistrų vienu balsu nutarė už jo uolumą ir pasiaukojimą ložei nereikalauti iš jo privalomųjų darbų. Balandžio 20 d. Mykolas Juozapas ir šeši jo kolegos (Viktoras Jundzilas, A. Lukaševičius, Antanas Mokžeckis, Jonas De Neve, Juozapas Saundersas ir Antanas Sokulskis) atliko simbolinę „kelionę“, atsakė į klausimus ir prie altoriaus davė meistrų priesaiką, išmoko šio laipsnio atpažinimo ženklus, žodžius ir apeigas, išklausė Juozapo Zavadsko garsiai skaitomą istoriją apie Saliarono pašnekovą meistrą Hiramą, dėl idėjos paaukojusį gyvybę, padėjo ložės nariams ir paaukojo meistrų ložės kasai¹⁵.

Neverta manyti, kad M. J. Römeris priklausė tai retai žmonių kategorijai, kurie dėl savo padėties visuomenėje naudojosi išskirtinėmis teisėmis. Lietuvos senieji masonai skubėjo stiprinti draugijos gretas ir šitaip iš Didžiųjų Rytų išsireikalauti daugiau teisių, todėl, kaip rodo „mūrininkų knygos“, buvo apstu asmenų, greitai įveikusių masonystės pakopas, nesivarginusių ilgai „tobulėti“.

Vis dėlto Mykolas Juozapas buvo neeilinė asmenybė, šiandien pasakytume – charizmatiška, nors šis žodis yra nuvalkiotas. Jo elgsena, būdas, asmeninis žavesys, nuoširdus įsitraukimas į bajorų bendruomenės gyvenimą veikė jį supančius žmones, pasirengusius jam duoti tai, ko jis, visų manymu, buvo vertas. Prisiminus, kad pagal masonų nuostatus pakilti į kitą, aukštesnį, laipsnį galima buvo ne anksčiau kaip po dvejų metų su sąlyga, kad pretendentas aktyviai dalyvaus ložių darbe sieks asmeninio tobulumo ir visai reikš ištikimybę draugijai, akivaizdu kad Mykolui Juozapui buvo taikomi kiti nuostatų reikalavimai. Mat ypatingi gabumai, išskirtiniai nuopelnai draugijai, atsidavimas, o dar labiau gyvenimo būdas, kuris dera „doram pasauliečiui“, visuotinė meilė ir pagarba leido sutrumpinti išbandymų laiką ir aukštai vertinti brolių masoną¹⁶.

Mykolas Juozapas sparčiai kilo masonų hierarchijos laiptais. Savaime suprantamas dalykas buvo tai, kad M. Dluskis 1818 m. sausio 3 d. (tuoj pat po Römerio išrinkimo Vilniaus gubernijos bajorų maršalu) pasiūlė suteikti jam kavalieriaus laipsnį. Tą pačią dieną žemesnioji kapitula „Dorybės

¹⁰ Księga budownicza, ten pat, A 747, 5186 08 16 (1816 m. spalio 16 d.) įrašas.

¹¹ Ten pat, 5816 09 04 (1816 m. lapkričio 4 d.) įrašas; Księga budownicza „Gorliwego Litwina“ w stopniu ucznia. 1818, ten pat, A 468, p. 116.

¹² Ten pat, p. 208.

¹³ Księga budownicza prac wolnomularskich „Gorliwego Litwina“ w stopniu maistrów. 1816, ten pat, A 463, p. 19, 41.

¹⁴ Księga budownicza prac wolnomularskich „Gorliwego Litwina“ w stopniu towarzyszów, ten pat, A 745, p. 7, 9, 11.

¹⁵ Księga budownicza, ten pat, A 463, p. 11, 12.

¹⁶ Różne ustawy ze Wschodu polskiego, ten pat, A 460, 1. 34.

garbintojai“ jam, Antanui Chrapovickiui, Povilui Lopacinskiui ir Konstantinui Novomeiskiui be jokių apeigų suteikė Išrinktojo kavalieriaus laipsnį¹⁷. Aukštesnioji kapitula „Stałość Uwięczona“ (Apvainikuotasis pastovumas), kuriai vadovavo M. Dluskis, 1818 m. spalio 7 d. svarstė klausimą dėl penktojo Škotų kavalieriaus laipsnio suteikimo Römeriui, o spalio 10 d. žemesnioji kapitula, kuriai pirmininkavo Jokūbas Henrikas Liebeltas, „talentingajam, dorajam ir visų gerbiamam“ Mykolui Juozapui suteikė šį laipsnį. Dar po metų, 1819 m. gruodžio 8 d., iš aukštesniosios kapitulos posėdžio jis išėjo kaip šeštojo laipsnio Rytų kavalierius¹⁸.

Škotų kavalieriaus laipsnis Römeriui atvėrė žemesniosios kapitulos duris. Čia jis taip pat nebuvo eilinis narys – broliai masonai jį pagerbė 1819 m. balandžio 14 d. išsirinkdami, beje, už akių, kapitulinės ložės „Dorybės garbintojai“ teisėju. Šias pareigas jis, atrodo, atliko tik vieną kadenciją, kaip ir kiti simboliniai pareigūnai: katedros meistras J. Liebeltas, prižiūrėtojai E. Grodekas ir J. Strumila, oratorius Juozapas Gurskis, išdininkas Jurgis Guttas, išmaldos dalintojas Benjaminas Hausteinas, apeigų meistras Vincentas Dobžanskis, sekretorius Juozapas Dobrovolskis, stiuartai J. Rustemas ir Ignotas Tovianskis, antspaudo laikytojas ir archyvaras Andrius Koscialkovskis¹⁹.

Nedvejodami ir be jokių išankstinių nuostatų broliai masonai išrinko Mykolą Juozapą „Uoliojo lietuvio“ katedros meistru, kai iš šių pareigų pasitraukė Mikalojus Mianovskis, ėjęs jas nuo 1817 m. gruodžio 22 d., o Römeris tada buvo išrinktas „Uoliojo lietuvio“ ložės teisėju²⁰. Po kelių mėnesių Vilniaus masonus sukrėtė įvykis, privertęs skelbti neeilinius rinkimus. 1818 m. kovo 16 d. į „Uoliojo lietuvio“ ložę, kurioje susirinko 72 asmenys, atvyko šiaip nedažnai ją lankęs Išrinktasis kavalierius J. Šimkevičius. Jis atsinešė kelių „Uoliojo lietuvio“ ir „Gerojo ganytojo“ brolių pasirašytą raštą, kurį perskaitė nuščiuvusiai ložei. Rašto skaitymas truko beveik valandą, jame buvo išguldytas masonų ordino reformos projektas. Programa yra gerai žinoma ir ne kartą buvo aptarta istoriografijoje²¹. Jos esmę sudarė tai, kad reformatoriai siūlė racionalizuoti masonų veiklą, išnaudoti draugijos galimybes dirbti kultūrinį švietėjišką darbą, nepaisyti vidinės hierarchijos ir subordinacijos, atsisakyti miglotų idėjų, slaptumo, ritualų, priesaikos, neefektyvaus lėšų naudojimo labdarai, pokyliams ir vienadieniams projektams, t. y. viso to, kas traukė ir žavėjo draugijos narius.

Daugumos reakcija buvo vienareikšmė: draugijos principų, tvarkos, taisyklių ir nuostatų pakeitimas jiems reiškė jos susinaikinimą ir pripažinimą, kad ji nėra visuomenei naudinga. Jeigu reformatoriai būtų elgęsi santūriau ir būtų siūlę tik patobulinti, pavyzdžiui, apeigas, juos galbūt būtų kiek pakritikavę arba jiems net pritarę, tačiau jie taikė į pačią draugijos šerdį, maža to – naikino draugijos vienybės principą, mat ketino iš jos pasitraukti, jeigu jų idėjai nebūtų pritarta. Atskalūnų svarstymams buvo skirta savaitė. Per tą laiką su projektu turėjo susipažinti visos Lietuvos Rytų ložės ir pareikšti savo nuomonę. Kovo 23 d. ložės susirinkime įvyko masonų skilimas. J. Šimkevičiui buvo duotas stiprus atkirtis, mat M. Dluskis atsiuntė į ložę raštą, kuriame išsamiai ir kruopščiai atrėmė visus jo pateiktus argumentus, o ir Lietuvos ložės reformai nepritarė. Šiame posėdyje M. Mianovskis, teisindamasis užimtumu universitete, grąžino ložei katedros meistro plaktuką. Bet tai buvo tik mandagumo gestas. Jis visam laikui paliko šią ložę²² ir prisidėjo prie J. Šimkevičiaus įsteigtos ložės „Reformowany Gorliwy Litwin“ (Reformuotasis uolusis lietuvis). Mianovskį pakeitė M. J. Römeris, už akių išrinktas katedros meistru per neeilinius rinkimus 1818 m. balandžio 6 d., o balandžio 20 d. ložė įteikė jam meistro regalijas, išklausė jo priesaiką ir padėkos kalbą²³. Antrą kartą „Uolusis lietuvis“ išsirinko jį katedros meistru 1818 m. gruodžio 21 d.²⁴ Tačiau Römeris iškilmingai prisiekė tik 1819 m.

¹⁷ Księga budownicza, ten pat, A 466, l. 8 v, 10 v.

¹⁸ Ten pat, l. 18; Księga obrad urzędników kapituły szkockiej 5818 dnia 10 mca VIII, ten pat, A 473, l. 9.

¹⁹ Księga budownicza, ten pat, A 466, l. 28–29.

²⁰ Księga budownicza prac „Gorliwego Litwina“ od dn. 20 mca X r. 5816 do dn. 14 mca X 5818, ten pat, A 746, l. 205.

²¹ Išsamiausiai apie tai rašė S. Malachowski-Łempicki, *Wolnomularstwo*, p. 69–91. I. Chodzka, detaliam aprašęs posėdį, nors pats jame nedalyvavo, teigė, kad rėmėsi įvykių liudinininko pasakojimu, reformos iniciatoriumi ir aktyviu šio posėdžio dalyviu vadino K. Kontrimą, nors „Uoliojo lietuvio“ ložės protokolai rodo, kad pagrindinis herojus buvo J. Šimkevičius. *Pisma Ignacego Chodźki*, p. 464–467.

²² Księga budownicza, VUB RS, f. 4, A 746, l. 226–230.

²³ Ten pat, l. 235, 237.

²⁴ M. J. Römeriui visus metus ložėje talkino šie pareigūnai: katedros meistro pavaduotojas Simonas Žukovskis, pirmasis

vasario 29 d. Ložės sekretorius protokole trumpai parašė, kad ta proga jis pasakė, tiksliau, perskaitė gražią kalbą, kurioje paaiškino, kodėl delsė priimti katedros meistro plaktuką (priežasties sekretorius nenurodė, bet galėjo būti tik viena – gubernijos bajorų maršalo pareigos), taip pat pakartotojo masonų draugijos principus ir ragino susirinkusius brolius uoliai vykdyti priimtus įsipareigojimus²⁵. Žodžiu, jo kalba, matyt, nesiskyrė nuo įprastų kalbų, sakomų panašia proga.

„Uoliojo lietuvio“ katedros meistro pareigų Mykolas Juozapas atsisakė, nors sąžiningai vykdė patikėtą misiją beveik metus, t. y. kaip priderėjo – visą kadenciją. Jam sunkiai sekėsi derinti aukštas pasaulietines pareigas ir atsakomybę už ložės veiklą – tai pabrėžė savo 1819 m. spalio 24 d. laiške, adresuotame ložės nariams. Laišką pradėjo tradiciniu masonų sveikinimu: „Pasveikinimas, Galia ir Vienybė“, toliau išdėstė motyvus, dėl kurių gražino broliams jam patikėtą katedros meistro plaktuką. Mat gubernijos maršalo pareigos vertė jį ilgesniam laikui išvykti iš Vilniaus. Palinkėjo išsirinkti naują, visais atžvilgiais už jį tobulesnį katedros meistrą ir toliau puoselėti vidines masonystės vertybes, nesiekti pasaulietinės šlovės²⁶. Naujieji rinkimai įvyko 1819 m. gruodžio 27 d. Nors Mykolas Juozapas atsikalbinėjo, ložės nariai iškėlė jo kandidatūrą į katedros meistrus, bet šiuos rinkimus jis pralaimėjo universiteto adjunktui Simonui Žukovskiui²⁷. Vis dėlto Mykolo Juozapo masonai taip pat nepaleido ir įteikė jam rečiau besirenkančios provincijos ložės „Tobuloji vienybė“ katedros meistro plaktuką – čia jis pakeitė M. Duskį, tapusį aukštesniosios kapitulos „Apvainikuotasis pastovumas“ vadovu, ėjusiu šias pareigas iki gyvenimo pabaigos, t. y. iki 1821 m.²⁸

Išėjusį katedros meistrą „Uoliojo lietuvio“ ložė pagerbė užsakydama jo portretą, ir ne bet kam, o J. Rustemui²⁹. Portreto, kuris šiandien eksponuojamas Lietuvos nacionaliniame muziejuje, pakabinimo iškilmės įvyko 1820 m. balandžio 24 d. Buvo užsimota taip plačiai, kad joms organizuoti teko skirti trijų asmenų komisiją. Į iškilmės susirinko „Uoliojo lietuvio“ 44 meistrai, 7 pameistrai ir 5 mokiniai, 62 svečiai iš kitų ložių, aišku, buvo ir Juozapas Römeris.

Iškilmų eigą ložės sekretorius išsamiai aprašė „mūrininkų knygoje“, nors paprastai jis rašydavo tik trumpą posėdžio protokolą. Taigi, apeigos prasidėjo tuo, kad Mykolas Juozapas įžengė į „šventovę“ lydimas trijų „žvaigždžių“ ir trijų „kardų“ – jį lydėjo trys Rytų kavalieriai, t. y. masonų laipsniu lygūs Römeriui asmenys. Jų brangenybė buvo saulės formos žvaigždė ir prie jos ant kaspino prikabintas kardas³⁰. Susirinkusieji jį pasitiko plaktukų dūžiais ir pasodino garbingiausioje vietoje – Rytuose, kur paprastai sėdėdavo katedros meistras. Harmonijos broliai sugiedojo himną Didžiojo Pasaulio Architekto garbei. Po to katedros meistras S. Žukovskis pasakė visus sujaudinusią kalbą, kurią pradėjo pasakojimu, kaip tolimoje praeityje senovės tautos pagerbdavo nuopelnus ir dorybes, taigi, sekant jų pavyzdžiu, ir dabar pagerbiami nusipelnę ir dori vyrai. Toliau jis aiškino, kodėl ir kaip „Uoliojo lietuvio“ ložė nutarė išreikšti savo dėkingumą, parodyti savo meilę ir nuoširdų atsidavimą M. J. Römeriui už jo beveik dvejus metus trukusį vadovavimą ložei, už jo pavyzdines dorybes ir pastangas tais sunkiais laikais, kai „virš Vilniaus Rytų masonų praūžė reformos audra“, už jo gilią atjautą kenčiančiai žmonijai ir jo pagalbą artimajam. Broliai pritarė oratoriui ritmingais plaktukų dūžiais ir plojimais, jautresnių brolių akyse galbūt sužvilgo ašaros. Į ložę buvo įneštas ir joje pastatytas M. J. Römerio portretas, o Harmonijos broliai, vadovaujami muziko ir kompozitoriaus A. Sokulskio, sugiedojo kantatą. Vis dar nežinoma, kas buvo žodžių ir muzikos autorius, bet galima spėti, galbūt tai buvo Sokulskis:

Jis žengia tiesiu doros keliu,

prižiūrėtojas Jonas Kotvičius, antrasis prižiūrėtojas A. Mokžeckis, oratorius Antanas Malevskis, išdininkas Stanislovas Podbipienta, išmaldos dalintojas Jurgis Reikovskis, archyvaras Juozapas Levandovskis, antspaudo laikytojas Simonas Porazinskas. Księga budownicza, ten pat, A 468, l. 3–4.

²⁵ Ten pat, l. 39.

²⁶ Księga desek rysunkowych z różnych Wschodów i do „Gorliwego Litwina“ sporządzona r:p:s: 5819 przez archiwistę tejże loży Józefa Lewandowskiego, ten pat, A 457, p. 57.

²⁷ Księga budownicza, ten pat, A 468, p. 98.

²⁸ Wykazy członków łóz, ten pat, A 458, p. 63; Księga budownicza, ten pat, A 745, p. 52, 62.

²⁹ Księga budownicza, ten pat, A 468, p. 109.

³⁰ Masonų apeigos ir atpažinimo ženklus aprašė: S. Zaleski, *O masonii w Polsce od roku 1738 do 1822 na źródłach wyłącznie masonskich*, Kraków, 1908.

Moko mus retų savybių,
Jame susijungia dabartinis žavesys
Ir kilni protėvių širdis.
Tačiau išmintis jį daro pastovų,
Jis visada elgiasi gražiai:
Jis yra toks, koks turi būti
Tikras mūrininkas ir lenkas.³¹

Dar vieną kalbą pasakė oratoriaus pavaduotojas³², taip pat liaupsinęs Mykolo Juozapo dorybes, o labiausiai – kuklumą, mat jis nesutikęs, kad portretas kabėtų ložėje, todėl prašė jį kabinti „Prarastų žingsnių“ kambaryje. „Gerojo ganytojo“ ložės katedros meistras G. E. Grodckas gražbyliavo prancūziškai, įrodinėdamas, kad ordino brolių rodoma pagarba visų mylimam tos dienos didvyriui yra nepalyginti svarbesnė už pasaulietinius apdovanojimus, o šios ložės nariai pritarė meistriui audringais plojimais. M. Dluskis iškilmėse nedalyvavo, tačiau jo raštu atsiųstą sveikinimą Mykolui Juozapui perskaitė S. Žukovskis. Dar kalbėjo „Sokrato mokyklos“ katedros meistro pavaduotojas Justinas Biesiekierskis, taip pat atstovavęs Raseinių „Palemon“ (Palemonas) ložei. Jo kalba buvo prisodrinta filosofinių vingrybių ir aliuzijų į Romos istoriją, mat priminė broliams, kaip jos gyventojai garbino savuosius didvyrius – viešai rodydavo jų portretus ir biustus. Žodžiu, visos kalbos buvo proginės ir tinkamai parengtos iškilmėms. Mykolas Juozapas atsakomojoje kalboje išlaikė deramą toną ir visus savo nuopelnus priskyrė įtakai masonų idėjų, kurių įgyvendinimas šauniai prisidedęs prie žmonijos gerovės. Tad jis tik vykdęs visų masonų pareigą ir tos dienos iškilmes vertino kaip brolių masonų malonės ženklą ir nuoširdžiai už tai dėkojo. Visų kalbų tekstai buvo padėti į ložės archyvą, o gausus masonų būrys persikėlė į restoraną, kuriame tęsė „stalo darbus“³³.

Žodžiu, M. J. Römerio masoniškas gyvenimas virte virė. Palyginti su juo, jaunesnysis brolis Juozapas, tuo metu Trakų apskrities žemės ribų teisėjas, buvo itin kukli figūra. Jis įstojo į „Sokrato mokyklos“ ložę iš antro karto, mat pagal draugijos nuostatus gauti keli balsai prieš kandidato įvesdinimą į ložę (prieš jį balsavo 4 asmenys iš 21) reiškė, kad reikia pratęsti išbandymo laikotarpį. Antras kartas taip pat buvo ne itin sėkmingas – gavo neigiamų balsų. Vis dėlto, atsiradus užtarėjų (Barnabas Dederka ir J. Liebeltas), 1818 m. liepos 3 d. ložė sutiko jį priimti, o rugpjūčio 7 d. surengė iškilmingas įvesdinimo apeigas. Padėkos žodį jo vardu pasakė Mykolas Juozapas, „Uoliojo lietuvių“ katedros meistras, „Sokrato mokyklos“ ir kitų ložių garbės narys, o naujokas mokinys kukliai tylėjo. Tiesa, meistro laipsnį jis pasiekė palyginti greitai – 1820 m. vasario 15 d., tačiau nebuvo aktyvus, tik vieną kartą pameistrių ložėje pasakė kalbą, persmelktą „masonų uolumo dvasios“, kurią broliai pasitiko plojimais³⁴.

Lietuvos masonų veiklai nebuvo būdinga formų įvairovė. Jie skyrė dėmesį masonų idėjų studijoms, todėl rengė savotiškas paskaitas, kurių pasiklausyti rinkdavosi kelių ložių nariai. Paskaitos vyko ne itin dažnai, bet kalbėtojai buvo rinktiniai, galima sakyti, žodžio ir plunksnos meistrai. Taigi paskaitos vertintos labai rimtai, jas parengti patikėdavo tiems, kurie tai padaryti galėjo geriausiai. Antai visus 1817 metus „Uoliojo lietuvių“ ložėje vyko paskaitų ciklas apie masonų idėjas ir žmogaus dorybes. Pirmąją paskaitą sausio 5 d. skaitė Mykolas Juozapas, tuo metu dar pameistras. Jis parengė rankraštį, kuriame išguldė masonų ideologo ir teoretiko Michelio Bazotto (Mišelio Bazoto) mintis. Jas pajavairino savo pastabomis, suformuluotomis „laisvųjų mūrininkų dvasia“. Paskaita, „kupina naudingų

³¹ Prostym idąc torem / Rzadkich nas uczy przykładów / Łącząc z dzisiejszym polorem / Serce pocziwych naddziadów / Lecz mądrość stałością zbroi / Piękność w postępach jednaka / Jest takim, jak być przystoi / Na Mularza i Polaka. Šios giesmės variantai paskelbti: R. Janonienė, *Jonas Rustemas*, Vilnius, 1999, p. 296; E. Romeris, *Livonijos ir Lietuvos Römerių giminės istorija*, p. 92–93.

³² Ložės sekretorius jo pavardės nepateikia, bet tai buvo Jonas Drozdovskis, išrinktas 1819 m. gruodžio 27 d., *Księga budownicza*, VUB RS, f. 4, A 468, p. 99.

³³ *Księga budownicza*, ten pat, A 468, p. 138–139. Šias iškilmes, remdamasis tuo pačiu šaltiniu, aprašė S. Malachowski-Łempicki, *Wolnomularstwo*, p. 25–27.

³⁴ *Księga budownicza*, ten pat, A 468, p. 138–139. Šias iškilmes, remdamasis tuo pačiu šaltiniu, aprašė S. Malachowski-Łempicki, *Wolnomularstwo*, p. 25–27.

pamokymų“, visiems tiek patiko, kad nutarta rankraštį saugoti „Uoliojo lietuvio“ ložės archyve. Žinia, literatūrinių gabumų nestokojo pats katedros meistras M. Dluskis, sausio 20 d. kalbėjęs apie masonų ordino kilmę ir plėtrą. Vasario ir balandžio mėn. visų dėmesį prikaustė būsimasis garsus rašytojas I. Chodzka, plėtojęs masonų kilmės temą. Tuo metu jis buvo Minsko ložės „Pochodnia Północna“ (Šiaurės fakelas) sekretorius. Tos pačios ložės katedros meistras, jau žinomas literatas J. Chodzka kalbėjo net du kartus: pirmą kartą perskaitė traktatą apie žmogaus ydas ir žalingus įpročius, antrą kartą – apie kilnius draugijos tikslus, jos patrauklumą pasauliečiams ir slaptumo priežastis, taip pat aiškino draugijos papročių, ceremonijų ir simbolių reikšmę. Birželio 16 d. J. Biesiekiškis, kuris septintąjį laipsnį gavo Paryžiuje³⁵, pateikė La Pierce'o (Lapirso) veikalo apie masonų istoriją, pareigas ir etines normas vertimą. Tų metų paskaitų ciklą spalio. 28 d. baigė „Uoliojo lietuvio“ ložės pirmasis prižiūrėtojas – gydytojas ir kultūrininkas J. Šimkevičius. Jis ragino brolius puoselėti masonų dorybes, uoliai darbuotis Dievo garbei ir žmonijos labui³⁶.

Lietuvos Rytų masonų ložės buvo patogi vieta pamąstyti apie draugijos narių teikiamą naudą visuomenei, konkrečiais darbais prisidėti prie krašto pažangos. Šioje vietoje reikėtų pažymėti, kad Mykolas Juozapas, ko gero, nebuvo tas asmuo, kurio galvoje būtų nuolat kirbėjusios mintys, ką būtų galima nuveikti šioje srityje. Jis veikiau buvo linkęs pritarti racionalioms idėjoms ir materialiai remti jų įgyvendinimą. Kai 1819 m. pradžioje „Uoliojo lietuvio“ ložė, kuriai jis priklausė, nutarė sudaryti specialią komisiją ir ją įpareigoti apklausti ložės narius, ką būtų galima nuveikti „siekiant bendros krašto ir žmonijos gerovės“, į ją išrinko Motiejų Choinovskį, Konstantiną Pliaterį, Martyną Šulčą, Karolį Vagnerį ir katedros meistro, t. y. Römerio, pavaduotoją S. Žukovskį³⁷. Aišku, Mykolas Juozapas pritarė siūlymui įsteigti Vilniuje mokyklą, kuri dirbtų pagal Josepho Lancasterio (Džozefo Lankasterio) ir Andrew Bello (Endriu Belo) sukurtą metodą, ir siųsti į Sankt Peterburgą du asmenis susipažinti su šiuo metodu. Taip ir buvo padaryta. Atrodo, šių dviejų jaunuolių vardai buvo Stanislovas Domkevičius ir Dominykas Pavlovskis. 1819 m. gegužės 6 d. jie pranešė Römeriui iš Sankt Peterburgo apie mokymosi eigą. Gramatikos mokymo metodų jie sėmėsi iš naujausio 1817 m. Paryžiuje išleisto vadovėlio, tačiau laukė netrukus pasirodančio grafo Jegoro Siverso vadovėlio, kurį jiems rekomendavo pats grafas, laikęs jį esant geresnį už prancūzų³⁸.

Kai reikėjo konkrečiai tartis su miesto valdžia dėl mokyklėlės steigimo, Mykolas Juozapas buvo vienas iš keturių asmenų, deleguotų į Miesto dūmą vesti derybų. Jos baigėsi nesėkmingai, nes miestiečiai atsisakė remti mokyklą. Tačiau Mykolas Juozapas nuoširdžiai norėjo asmeniškai prisidėti prie šio svarbaus reikalo. Jis ne tik pritarė J. Rustemo siūlymui remti studijuojantį dailę jaunimą, bet dargi maestro parinktiems studentams Marcelinui Januševičiui, Kazimierui Kovalevskiui, Mykolui Kuliešai ir A. Misevičiui iš savo kapšelio skyrė 100 sidabr. rb, nors kiekvienam jų ložė metus mokėjo stipendiją – po 2 auksinus per mėnesį. Tai buvo jo padėka J. Rustemui už savo portretą³⁹. Jam vadovaujant „Uoliojo lietuvio“ ložei, paramą kelionei į Turkiją, kur ketino studijuoti rytų kalbas ir rinkti medžiagą Lietuvos istorijai, gavo būsimasis orientalistas, o tuo metu Vilniaus universiteto studentas Juozapas Senkovskis⁴⁰. 1820 m., kai Mykolas Juozapas vadovavo provincijos ložei „Tobuloji vienybė“, buvo svarstomi projektai į užsienį siųsti studentą įgyti mechaniko specialybės, Vilniuje pastatyti cheminę audinių balyklą ir šitaip prisidėti prie vietinės pramonės pažangos⁴¹. Tačiau mokslo ir švietimo reikšmę supratusių draugijos narių iniciatyvas dauguma brolių masonų rėmė rezervuotai. Jie atrišo savo pinigų kapšelius, kai S. Žukovskis pasiūlė paremti Lietuvos provincijų graviruoto

³⁵ Księga budownicza, ten pat, A 746, p. 22.

³⁶ Księga budownicza, ten pat, A 745, p. 11; Księga budownicza, ten pat, A 746, p. 19, 29, 49, 53, 83, 127, 129; Księga budownicza, ten pat. A 747. 5817 08 28 (1817 m. spalio 28 d.) įrašas.

³⁷ Ten pat; „Uoliojo lietuvio“ ložės pareigūnų „dirbtuvės“ protokolai. 1816–1821 (bylos pavadinimo lenkų kalba nėra), ten pat, A 462, l. 28; Księga budownicza, ten pat, A 468, p. 13.

³⁸ S. Domkevičiaus ir D. Pavlovskio 1819 m. gegužės 6 d. laiškas M. J. Römeriui, Sankt Peterburgas, LMAVB RS, f. 138–1774, l. 44. Prancūzų vadovėlis: *Tableaux contenant la Construction Grammatical et l'analyse logique de phrases et de périodes françaises d'après la methode de L. Gautlier gr. Fol.* a Paris, 1817.

³⁹ „Uoliojo lietuvio“, VUB RS, f. 4, A 462, l. 32, 41; Księga budownicza, ten pat, A 468, p. 31, 33, 35, 63, 69, 71, 73, 79, 81, 186.

⁴⁰ Księga budownicza, ten pat, p. 51, 54; Księga budownicza, ten pat, A 746,

⁴¹ Masonų susirašinėjimas, 1819, ten pat, A 459, l. 26.

žemėlapio sudarymą, mat toks leidinys galėjo praturtinti jų krašto istoriją. Bet mintis prenumeruoti valstiečiams skirtą laikraštį ir šitaip skatinti liaudies švietimą bajorams žemvaldžiams pasirodė nevykusi. Jie sutiko, kad ložė savo bibliotekoje galėtų turėti tokį leidinį, tačiau apie finansinę paramą laikraščiui nenorėjo nė girdėti ir ši idėja nebuvo įgyvendinta⁴².

Tačiau labdaros reikalams masonai lėšų negailėjo, ypač tada, kai reikėjo paremti vargstančius ir kenčiančius žmones. Jų krikščionybės įskiepyta atjauta leido nepaisyti socialinių, etninių, religinių skirtumų. Galima sakyti, visi ložių „darbai“ baigdavosi paramos dalijimu. Masonai rėmė studentus, našles ir našlaičius, daugiavaikes šeimas, ligonius ir vargšus, kareivius, kalinius ir keliauninkus, rėmė lenkus, graikus, gruzinus, totorius ir žydus⁴³. Nepamiršdavo ir savo draugijos narių, kai juos ištikdavo bėda, paprastai sumokėdavo jų skolas, kai finansiniai įsipareigojimai kėlė grėsmę jų garbei ir orumui⁴⁴.

Lietuvos masonus turėjo gerai nuteikti bendros iškilmės ir šventiniai renginiai, mieli bajorų širdžiai ir būdingi jų tradicinei kultūrai. Kas galėjo būti smagesnio už patirtus gyvenimo malonumus ir mėgavimąsi menais bendraminčių draugijoje? Juolab kad privalomosios šventės buvo numatytos draugijos nuostatuose. Masonų ložių iškilmingų minėjimų kultūra formavosi švenčiant simbolinių ložių patrono šv. Jono, Škotų kapitulos patrono šv. Andriaus dienas, Rusijos imperatoriaus bei ložių katedros meistrų vardines, ložių steigimą ir pan. Šventiniuose renginiuose, kuriuos sudarė apeiginiai ir „stalo darbai“, paprastai dalyvaudavo kelių ložių nariai. Apeigos vykdavo priimančioje ložėje, o „stalo darbai“ – taip vadinosi pokyliai restoranuose – paprastai būdavo pas Povilą Olivierą Ribiškėse arba Joną Bitnerį, kartais Stanislovo Mülerio (Miulerio) namuose. Suprantama, jie taip pat buvo masonai. Renginiuose pynėsi kalbos, deklamavimas, dainavimas ir muzikavimas, o tai leido atsiskleisti masonų talentams bei meniškai prigimčiai. Vieni demonstruodavo oratorinį meną, kiti skaitė savo kūrybos eiles, atlikdavo dainas ir muzikos kūrinius. Palankiai vertinti mėgėjai ir profesionalai. Vienodai mėgautasi J. Strumilos daina apie permainingą laimę, skambant ispanų gitarai, arba italų tenoro Luigi'o Tarqino (Luidži Tarkino) bei Piero Bramatti (Pjero Bramati) atliekamomis arijomis. Visose šventėse masonų choras atlikdavo masonų dainas ir himnus⁴⁵. Masonų dainų rinkinys buvo išspausdintas turbūt brolio Hausbrandto pastangomis⁴⁶. Mykolas Juozapas buvo nuolatinis šių švenčių dalyvis, tačiau paprastai būdavo tik stebėtojas, mat aktyviau prisidėti prie talentų demonstravimo jam trukdė sutrikusi klausa. 1818 m. rugsėjo 28 d. ložės surengtas renginys Mykolo Juozapo vardinių progą mažai skyrėsi nuo kitų renginių. Jo pagrindinis akcentas buvo muzika, choriniu dainavimu ir pakiliomis kalbomis, aukštinančiomis varduvininko asmenį, pagerbti uolų, pareigingą, kuklų ir patikimą brolių⁴⁷.

Bendrą liūdesį masonai reiškė kartą per metus gedulingais „darbais“ minėdami tais metais mirusius brolius. Itin nuosekliai brolių atminimą saugojo „Uolusis lietuvis“. 1819 m. birželio 24 d. ložės darbai prasidėjo oratoriaus A. Malevskio kalba apie žmogaus paskirtį žemėje ir neišvengiamą mirtį, taip pat raginimu saugoti išėjusių atminimą moralės normų laikymusi. Kiekvienam šį pasaulį palikusiam broliui būdavo skiriama po kalbą, apibūdinančią jo gyvenimą, darbus ir nuopelnus masonystei. Kalbas keitė malda, eitynės aplink simbolinį antkapį, gedulinga muzika ir S. Žukovskio deklamuojamos eilės apie žmogaus gyvenimo trumpalaikiškumą. Mirusiųjų vardai buvo įrašomi į atminimų knygą ir lentą, kuri kabėjo ložėje. 1819 m. birželio 23 d. M. J. Römeris pasakė kalbą, skirtą velioniui K. Sulistrovskiui, buvusiam „Uoliojo lietuvio“ ložės nariui, kuris buvo paskirtas Minsko gubernijos civiliniu gubernatoriumi ir perėjo į tenykštę ložę „Šiaurės fakelas“⁴⁸.

⁴² Księga budownicza, ten pat, A 746, p. 37, 49.

⁴³ Księga budownicza, ten pat, A 746, p. 65.

⁴⁴ Księga budownicza, ten pat, A 468, p. 83; A 744, dok. Nr. 18.

⁴⁵ „Uoliojo lietuvio“, ten pat, A 462, l. 44v, 46; Księga budownicza, ten pat, A 746, p. 35–38, 273; Księga budownicza, ten pat A 747, 5816 10 11 (1816 m. gruodžio 11 d.) įrašas, plačiau žr.: L. Kiauleikytė, XVIII–XIX a. sandūros Lietuvos masonų muzikos kultūra. *Menotyra*, 2001, Nr. 3 (24), p. 23–25, 27.

⁴⁶ Księga budownicza, VUB RS, f. 4. A 468, p. 54.

⁴⁷ Księga budownicza, ten pat, A 746, p. 274–275.

⁴⁸ Księga budownicza, ten pat, A 468, p. 65–67, 176–177.

Lietuvos visuomenė jautė ypatingą masonų įtaką viešajam gyvenimui. Tačiau jie kliuvo konservatyviai nusiteikusiems sluoksniams, ypač dvasininkams, kategoriškai neigusiems galimybę skleisti krikščionybės principus aplenkiant Bažnyčią. 1817 m. pavasarį Vilniaus kapitulos prelatui M. Dluskiui šovė į galvą mintis raštu apginti masonų idėjas sukūrus literatūrinę mistifikaciją. M. Dluskiio plunksnai priklauso kelių puslapių tekstas, pavadintas „List Rabina Lizbońskiego do Rabina Brzeskiego z dyalektu Rabińsko-Talmudycznego przetłomaczony“ (Lisabonos rabino laiškas Bresto Rabinui, išverstas iš rabinų Talmudo kalbos)⁴⁹. Jis buvo išspausdintas J. Zavadskio spaustuveje nedideliu tiražu ir išdalytas broliams masonams. Galimas daiktas, teksto adresatas buvo tik ložių nariai, o jo literatūrinė forma buvo tokia būdinga to meto Vilniaus kultūrinei aplinkai, ypač *Wiadomości Brukowe* (*Gatvės žinioms*), jog M. Dluskiui galima prikišti tik jų mėgdžiojimą, bet ne norą suerzinti visuomenę ir Bažnyčią. Pagrindinė teksto mintis buvo ta, kad patekę į Babilono nelaisvę žydai pamiršo tėvų tikėjimą, papročius ir dorą gyvenimą, todėl tautos išminčiai įsteigė slaptąją draugiją, puoselėjančią tėvų tikėjimą ir siekiančią ugdyti žmonių moralę. Visame pasaulyje draugijos nariai galėjo pažinti vieni kitus pagal sutartinius ženklus. Draugijai priklausė pats Jėzus Nazaretis, o jos taisyklės, tradicijos ir ženklai buvo perduodami iš kartos į kartą, ir ji išliko iki laiško autoriaus laikų.

I. Chodzka teigė, kad M. Dluskius savo kūrinį skyrė visuomenei stengdamasis ją įtikinti masonų draugijos nauda, bet sukėlė priešingą reakciją – iš miesto bažnyčių sakyklų nuskambėjo pasipiktinimo ir pasmerkimo žodžiai⁵⁰. Stanisławas Pigonis (Stanislavas Pigonis) nustatė, kad priešišką masonams spausdintą žodį paskleidė misionieriai ir dominikonai – dviejų brošiūrėlių autoriai buvo kunigas Andrius Pohlis ir Šv. Dvasios bažnyčios kunigas Aloyzas Koženiovskis⁵¹, kuris, beje, apskundė masonus Vilniaus gubernijos valdžiai ir metropolitui Stanislovui Bogušui Sestšencevičiui.

1817 m. spalio 19 d. „Uoliojo lietuvio“ ložės narių bendrame posėdyje, kuriam pirmininkavo katedros meistro pavaduotojas J. Chodzka, masonai nutarė užkirsti kelią galimiems nemalonumams dėl gandų, kad generalgubernatorius neigiamai vertinąs masonų draugiją. Jie nutarė kreiptis į A. Rimskį-Korsakovą ir įteikti jam masonų laišką, rodantį jų lojalumą ir veiklos nekaltumą, taip pat įteikti jam veikalą apie pasaulio masonus. Šią delikačią misiją apsiėmė atlikti Ignotas Chominskis. Tačiau jis pas gubernijos valdytoją nepasirodė, o tik pasiuntė jam veikalą *Acta Latamaricum*⁵².

1817 m. spalio 22 d. vyko „Uoliojo lietuvio“ posėdis, kuriame dalyvavo ir Mykolas Juozapas. Buvo svarstomi kunigo A. Koženiovskio veiksmai, kurių šis ėmėsi dėl M. Dluskiio brošiūroje išsakytų minčių. Masonai vadino kunigą tamsiu fanatiku, piktu neišmanėliu. Smerkė jo kreipimąsi į dvasinę valdžią per gubernijos administraciją. Be to, nutarė apsidrausti, užbėgti įvykiams už akių ir pasirūpinti, kad Sankt Peterburgo valdžios nepasiektų masonams nepalanki informacija, paprastai plitusi gandai. Sumanyta siųsti į Sankt Peterburgą S. Mūlerį su laiškais įtakingiems asmenims, aišku, vietos masonams, pirmiausia senatoriui Sobolevskiiui, Romos katalikų bažnyčios metropolitui S. Bogušui Sestšencevičiui, Rusijos direktorinės ložės „Astrėja“ katedros meistriui Aleksandriui Žerebcovui. Delegatas juos turėjo įtikinti Lietuvos masonų doru elgesiu ir lojalumu imperatoriui. Laiškus turėjo parašyti M. Dluskius, J. Chodzka ir Narcizas Olizaras. S. Mūleris savo misiją atliko: jis aplankė Sankt Peterburgo įtakingus masonus ir į Lietuvą parvežė jų patikinimą, kad jeigu virš Lietuvos masonų pakibtų grėsmė, rusų masonai pasinaudotų savo ryšiais aukščiausiuose valdžios sluoksniuose ir apgintų Lietuvos Rytų ložes⁵³. Mykolui Juozapui teks dar kartą ginti M. Dluskiio veikale paskelbtas idėjas. Tai padarys Varšuvoje, kalbėdamas su Nikolajumi Novosilcevu 1822 m. rugpjūčio 26 d.⁵⁴

Masonų ložės veikė trumpai. Lietuvos masonai pajuto pavojų, kai gavo iš Varšuvos pranešimą, kad nuo 1821 m. rugsėjo 25 d. liepta uždaryti masonų ložes Lenkijos Karalystėje. Vilniaus ložės suskubo tvarkyti lėšas, archyvą, pakuoti ir antspauduoti dokumentus bei daiktus, naudotus per apeigas. 1822

⁴⁹ M. Dluskiio tekstas tapo bibliografinė retenybė. Jį paskelbė I. Chodzka: *Pisma Ignacego Chodźki*, p. 459–463.

⁵⁰ Ten pat, p. 463.

⁵¹ S. Pigoń, Kampanja przeciwmasońska w Wilnie 1817 r. *Ateneum Wileńskie*, Rocznik VIII (za 1931–1932 r.), Wilno, 1933, p. 143–159.

⁵² Księga budownicza, VUB RS, f. 4, A 746, p. 162.

⁵³ Księga budownicza, VUB RS, f. 4, A 463, p. 25; Księga budownicza, ten pat, A 746, p. 162, 179.

⁵⁴ Kelionės į Varšuvą dienoraštis, LMAVB RS, f. 138–1596, I, 1, 3.

m. rugpjūčio 1 d. įsaku Aleksandras I uždarė Rusijos imperijos masonų ložes. Lietuvoje valdžios atstovai konfiskavo masonų archyvus, o dar po metų Pohuliankoje sudegino visą įrangą ir dekoracijas⁵⁵.

Mykolas Juozapas savo patirties, sukauptos masonų draugijoje, neapmąstys, o jo asmeniniame archyve išliks tik keli laiškai, primenantys Lietuvos bajorų broliavimosi laikus.

Tamara Bairašauskaitė, *Mykolas Juozapas Römeris (1778–1853): bajoro viešoji ir privati erdvės XIX a. pirmojoje pusėje*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2011, p. 152–174.

⁵⁵ Księga budownicza, VUB RS f. 4, A 463, p. 53, Księga budownicza, ten pat, A 468, p. 246–247, 249; С. Ф. Добрянский, *Масонские ложи в Литве*, Вильна, 1911, p. 22, 26–27.